

ROMSICS IGNÁC

TRIANON OKAI

A magánéleti tragédiát – legyen szó családi viszályról vagy egy balesetről – minden ember nehezen dolgozza fel. A nemzeti tragédiákkal ugyanígy vagyunk. Egyrészt nehéz megbarátkozni az új, a korábbinál előnytelenebb helyzettel, másrészt nem könnyű elkerülni a felelőségáthárító magyarázatok csapdáit. A magyar nemzet történetében az egyik legnagyobb ilyen trauma az 1920-as trianoni békeszerződés. Nem elsősorban azért, mert ennek értelmében Magyarország elveszítette területének és nemzeti vagyonának mintegy kétharmadát. Hanem azért, mert az elcsatolt területeken több mint hárommillió magyar is élt. Ráadásul ezek mintegy harmada közvetlenül az új határok túloldalán, vagyis az új Magyarország magyarjaitól karnyújtási távolságra. Ez még azok számára is nehezzé, sőt gyakran lehetetlenné tette a döntésbe való őszinte és tartós belenyugvást, akik egyébként elfogadták a multietnikus Magyarország nemzetiségeinek a jogát saját állam alapítására.

A nem várt és hatalmas sokk miatt évtizedekig burjánzottak a meseszerű és felelőségáthárító magyarázatok. Ezek egy része még ma is él.¹ Az évtizedek során a magyar történetírás ugyanakkor egy olyan racionális magyarázó sémát is kidolgozott, amely-

...az alapelveként meghirdetett nemzetiségi elvet számos esetben alárendelték a stratégiai, gazdasági és egyéb szempontoknak, s Magyarország új határai így azokon a szakaszokon sem feleltek meg a nemzeti-ségi választóvonalaknak, ahol minden nehézség és komplikáció nélkül megfeleltethetők lettek volna.

nek nemcsak Budapesten, hanem a világ bármely pontján hitele van. A Habsburg Birodalom és ezen belül a történelmi Magyarország felbomlását eszerint több tényező összetalálkozása idézte elő. Elsőnek és alapvetőnek a birodalom, illetve Magyarország soknemzetiségű jellege és a nemzetiségi elitek elégedetlenkedése tekinthető. Második fontos oknak a birodalom déli és keleti határai mentén létrejött új államok – Olaszország, Szerbia és Románia – irredenta politikáját tarthatjuk. Vagyis azt, hogy mindhárman törekedtek azoknak a monarchiai területeknek a megszerzésére, amelyeken saját nemzetük fiai – vagy azok is – éltek. Döntő súllyal estek latba a győztes nagyhatalmak érdekei, illetve stratégiai megfontolásai is, amelyek szintén a nemzetállami átalakulás irányába mutattak. S végül nem hagyhatjuk említés nélkül a háborút követő hónapok kaotikus magyar viszonyait sem, amelyek paralizálták a magyar államhatalmat, és sokáig lehetetlenné tették, hogy a magyar béke delegáció kiutazzon Párizsba, a békekonferencia színhelyére.

A nemzetiségi kérdés

■ Az Osztrák–Magyar Monarchia területe az első világháború kitörése előtt 676 600 négyzetkilométert, lakosságának a száma pedig 51,3 millió főt tett ki. Ez a több mint félszáz milliós népesség vallási szempontból hét, nyelvi-etnikai szempontból pedig 12 nagy csoportra oszlott. A nyelvi-etnikai csoportok közül egyetlenegy sem alkotott abszolút többséget. Legtöbben, csaknem 12 millióan a németek voltak, de az ő arányuk sem tett ki többet 24 százaléknál. A magyarok lélek- és arányszámban (10 millió, azaz 20 százalék) egyaránt a németek után következtek. A csehek 13, a lengyelek 10, az ukránok 8, a románok 6,5, a horvátok 5, a szerbek és a szlovákok 4-4, a szlovének 2,5, az olaszok 1,5 százalékos reprezentációt értek el. Az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés értelmében a Habsburg Birodalom két államból állt: az Osztrák Császárságból és a Magyar Királyságból. Az osztrák területek Bukovinától elkezdve Galícián, Csehországon és az osztrák tartományokon át Dalmáciáig félhold alakban ölelték át a Magyar Királyságot, amely államjogilag két részre oszlott: a tulajdonképpeni (szűkebb értelemben vett) Magyarországra és a területi-politikai autonómiát élvező Horvátországra. Az Osztrák Császárság lakosságának 35,6 százaléka volt német, a Magyar Királyság lakosságának pedig 48 százaléka magyar anyanyelvű.²

A dualista rendszer legfőbb kárvallottjainak a csehek érezték magukat, akik már 1848–49-ben föderalizálni szerették volna a birodalmat. A Monarchia két legerősebb nemzetének, a németnek és a magyarnak a meghatározó köreit azonban riasztotta ez a perspektíva. E kettős oppozíció következtében a „cseh kiegyezés” lekerült a napirendről. A dualista rendszer legelszántabb ellenfeleivé ennek következtében a csehek váltak. Az ifjabb cseh generációk körében a századfordulóra markánsan oroszbarát irányzatok alakultak ki. A nyíltan vagy titokban szeparatista irány-

zatok mellett a 20. század elején is tovább éltek a régi ausztrósláv típusú föderatív elképzelések. Ezek egyikét egy ekkor még ismeretlen fiatal tanár, Eduard Beneš fejtette ki 1908-ban. A nemzetiségi és a történeti elvet kombinálva Beneš hét-nyolc föderatív egységgel számolt. A cseh-morva területek eszerint Szlovákiával együtt alkottak volna egy tagállamot, s a délszlávok is egy, esetleg két politikai egység keretei közé kerültek volna.³

Kiterjedt önkormányzati jogaik és bécsi befolyásuk következtében a lengyel elitcsoportok és a birodalmi vezetés kapcsolatai az egész dualista időszakban szívélyesen és harmonikusan alakultak. A nemzeti egység és függetlenség mindazonáltal a galíciai lengyelek körében is stratégiai cél maradt.

Az ukránok a birodalom legelmaradottabb népei s talán éppen ezért a Habsburgok leglojálisabb alattvalói közé tartoztak. A klérus vezette régi, konzervatív politikai tömörülésekkel szemben az 1880-as és 1890-es években mindazonáltal körükben is teret nyertek azok az irányzatok, amelyek a status quo fenntartása helyett a galíciai és az oroszországi ukránok egyesítését tűzték ki célul, továbbá olyan oroszbarát áramlatok is, amelyek a cártól várták a segítséget.

A birodalom leglojálisabb délszlávjai az állami hagyomány nélküli szlovének voltak. Bár közvetlenül a háború előtt körükben is felütötte fejét a Habsburg-ellenesség, túlnyomó többségük olyan trialista megoldásban reménykedett, amelynek keretében a birodalom délszlávjai a németek és a magyarok mellé emelkedhettek volna.

A horvát-osztrák és a horvát-magyar viszony Horvátország nagyfokú autonómiája ellenére is folyamatosan feszült volt. Az 1868-as rendezést elfogadó és azt tiszteletben tartó „magyarón” pártok mellett a századforduló idejére kialakultak olyan mozgalmak, amelyek a magyar-horvát államjogi kötelékek felbontását és azt akarták elérni, hogy Dalmáciával és Fiumével egyesülve a Horvát-Szlavón Királyság kapjon Magyarországgal egyenlő státust. A horvát politikai elképzeléseken belüli harmadik nagy irányzatnak az illír gondolat újrafogalmazása tekinthető. A bolgárok kivételével ez valamennyi délszláv nép egyesítését tűzte célul – az Osztrák-Magyar Monarchia keretein kívül.⁴

A Monarchia népei körében tovább élő és erősödő föderatív törekvések a századfordulótól a birodalmi vezetést és az osztrák állam német pártjait is fokozottan foglalkoztatták. Egyre nyilvánvalóbbá kezdett válni, hogy a dualista konstrukció hosszabb távon, a modern nacionalizmusok korában nem alkalmas egy sokvallású és soknemzetiségű állam hatékony működtetésére. A legfelsőbb vezetésből mindenekelőtt a trónörökös, Ferenc Ferdinánd tervezte a birodalom mélyreható strukturális reformját. Műhelyének, a Belvedere-körnek a tagjai a Monarchia nemzeti elvű föderalizálására törekedtek.

Az Osztrák Császárságtól eltérően, amely a tartományi partikularizmusnak hagyományosan teret biztosított, a Magyar Királyság a 16. száza-

dig egységes állam volt, s ehhez, miután 1867-ben helyreállt, a magyar elit továbbra is ragaszkodott. Ebből következett, hogy miközben az 1868-as nemzetiségi törvény fajra, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül az ország minden állampolgárát egyenlő jogokkal ruházta fel, sőt egyházi és iskolai téren a kulturális autonómia számos elemét is biztosította a nemzetiségek számára, aközben politikai nemzetként, azaz egyenjogú államalkotó partnerként nem ismerte el őket. A nemzetiségek által már 1848–49-ben is követelt területi autonómia biztosítását a magyar kormány mereven elutasította, s nemcsak a törvényhozás és kormányzat, hanem idővel a közigazgatás csaknem kizárólagos nyelvéné is a magyart tette.⁵

A privilegizált, tehát nemzetként elismert közösségek és a nemzetiségként kezelt népek közötti feszültségek kiéleződése mellett a 20. század elején a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság ellentétei is kiújultak. E mögött a magyar vezető rétegek kiegyezéspárti és a dualista rendszer közös intézményeit bíráló csoportjainak érdekharca húzódott meg. Ez az érdekharc 1904-re a magyar parlamenti élet teljes megbénulásához s olyan dinasztia- és birodalomellenes hangulat kialakulásához vezetett, amelyre az 1849 utáni neoabszolutizmus időszaka óta nem volt példa. Mint Oskar Kokoschka, a világhírű bécsi művész írta visszaemlékezéseiben: „Az általunk addig megismert egyetlen világ veszedelmesen düledezett. [...] A korona összes államában leküzdhetetlen bajok támadtak, amelyeket csak a Monarchia fölöstásával lehetett véglegesen megoldani. Az egyes nemzetek szellemi elitje ablakokat kezdett bezúzni, a nemzetközi beállítottságú munkásság barikádokat emelt az utcák kövezetéből. Hazafias politikusok azt követelték, hogy hazájuk kizárólagos joggal aknázhassa ki természeti kincseit. [...] Nagyhangú politikusok érveltek az eszméik mellett, a Német Egység hívei a Birodalomhoz való csatlakozást, az Irredenta hívei Olaszország egyesülését vagy Nagyszerbiát hirdették. Egy pánszláv csoport a cári birodalomhoz való csatlakozásban reménykedett. Mindenki a saját jövőbeli államában hitt.”⁶

Az első világháborús hadicélok

■ Az első világháborút területekért vívták. A háború folyamán mindegyik hadviselő fél körvonalazta céljait. Szerbia, amelynek a Monarchiával kialakult konfliktusa a háborút végeredményben kioldotta, már 1914. szeptember 4-én informálta szövetségeseit arról, hogy győzelem esetén „Szerbiából egy olyan erős délszláv államot kíván létrehozni, amelynek lakosságát valamennyi szerb, valamennyi horvát és szlovén fogja alkotni”.⁷

A Monarchia szomszédos államai közül messzemenő területi követelésekkel lépett fel Olaszország és Románia is. A Monarchia részben olaszok lakta déli tartományaira Róma feltétlen jogot formált. Az 1915. április 26-án Londonban megkötött titkos egyezményben, amelyben volt szövetségeseivel szembefordulva ígéretet tett az antant oldalán történő hadba lépésre, Olaszország elsősorban éppen az Adria térségére vonatko-

zó igényeire kapott garanciát új partnereitől. Ezek a területek a következők voltak: Dél-Tirol és Valona (Albánia), Isztria és a Kvarner-öböl szigetei, Trieszt és környéke, valamint Észak-Dalmácia a Planka-fokig, azaz Spalatóig. A kisebb részben nyelvi-etnikai, nagyobb részben azonban stratégiai érvekkel alátámasztott területi igények közül a szövetségesek egyedül Dél-Dalmácia átadását vetették el, mert a tengerpartnak ezt a részét Szerbiának szánták.⁹

Hosszas tárgyalások után, 1916 augusztusában végül Románia is az antant oldalára állt. Hadba lépése fejében ígéretet kapott egész Erdélyre, Máramarosra, a Partiumra, a Tiszántúl keleti szegélyére nagyjából a Debrecen–Szeged-vonalig, a Bánságra, valamint Bukovinára a Prut folyóig. Az antant győzelmében bízva és a fenti területek megszerzésében reménykedve 1916. augusztus 27-én a román hadsereg betört Erdélybe.⁹

A Monarchia határai mentén elhelyezkedő irredenta nemzeti államok mellett természetesen a birodalom anyaállammal nem rendelkező nemzetiségei is körvonalazták jövőképüket. A lengyelek célja – függetlenül attól, hogy melyik birodalom alattvalóiként harcoltak – nemzetük újraegyesítése és függetlenségük kivívása volt. A monarchiai s így a központi hatalmak oldalára állt lengyel vezetők ezt osztrák–magyar, illetve német bábáskodással, az oroszországi s így az orosz hadseregben küzdők pedig a cár jóindulatát elnyerve vélték elérhetőnek.

1917. május 29-i nyilatkozatukban a cseh vezetők „a Habsburg Monarchia szabad és egyenlő nemzeti államokból álló föderációvá alakulásának szükségességét” hangoztatták. Az egyik ilyen egység „a csehszlovák nemzet valamennyi ágának egyesítéséből” jött volna létre, ideértve természetesen a szlovákokat is.¹⁰ Más cseh politikusok azonban lényegében már a háború kezdete óta szeparatista álláspontot képviseltek. Karel Kramar és Václav Klofác mellett, akik egy Pétervárról irányított nagy szláv konföderáció keretében képzelték el a csehszlovák állam létrehozását, ekkor már e csoporthoz tartozott Eduard Beneš és Tomáš G. Masaryk, a prágai egyetem professzora is, akik azonban külföldre távozásuk után inkább a nyugati antanthatalmak felé orientálódtak.

A bécsi birodalmi gyűlés délszláv képviselői a csehekhez hasonlóan nem a teljes függetlenség, hanem a föderalizálás s a föderáción belül a délszláv egység megteremtésének a programját képviselték. 1917. május 30-i deklarációjukban ennek megfelelően „a Monarchia összes tartományában élő szlovének, horvátok és szerbek egyesítését” tűzték célul, s az általuk lakott területek autonómiáját a Monarchián belül. A délszláv, elsősorban dalmáciai horvát emigráció viszont a Monarchiából való kiszakadás és a Szerbiával való egyesülés platformján állt.¹¹

1917 májusában az ukrán képviselők is kinyilatkoztatták, hogy a Monarchia ukránok lakta részeiből és az Orosz Birodalom ukrán többségű nyugati tartományaiból egy olyan föderatív egységet kívánnak létrehozni a Habsburgok birodalmán belül, mint amilyent a csehek és a délszlávok követelnek maguknak.

Eltérően a lengyel, a cseh és a délszláv mozgalmaktól a magyarországi szlovák és a román szervezetek a háború utolsó szakaszáig alig mutattak aktivitást. Amennyiben mégis hallattak magukról, akkor általában hűségnyilatkozatokat tettek a Monarchia, illetve Magyarország mellett.

A Habsburg Birodalommal szembeni területi követeléseket, illetve a birodalom dezintegrálását az ellenséges nagyhatalmak közül mindenképp Oroszország támogatta. Az orosz hadicélok a régi múltra visszatekintő és pánszláv indíttatású orosz expanziós terveket újították fel.

A nyugati antanthatalmak hadicéljai között viszont eleinte nem szerepelt új és független nemzetállamok kialakítása Kelet-Közép-Európában. Az Osztrák–Magyar Monarchiát fokozódó belső gyengesége ellenére sokan még mindig az európai államrendszer kiegyensúlyozó tényezőjének tartották, s ezért célszerűnek vélték fenntartását. A dunai birodalom nemzetállamokká alakításának programját kezdetben csak a dualista rendszer régi értelmiségi bírálói, Londonban Seton-Watson és Wickham Steed, Párizsban pedig Louis Leger és Ernest Denis képviselték. Az ő befolyásuk azonban korlátozott volt. Ezzel magyarázható, hogy a háború első két évében Nagy-Britannia és Franciaország nem támogatta sem a lengyel, sem a cseh szeparatizmust, és a nemzeti elvnek csak ott és csak annyiban tett engedményt, ahol és amennyiben az a háborús erőviszonyok megváltoztatása szempontjából kézzelfogható előnyöket kínált.

Ez a nemzetállami törekvésekkel szembeni közömbösség 1916-tól fokozatosan mérséklődött, majd 1918-ban átadta helyét a nemzeti önrendelkezés elve melletti harcok elkötelezettségnek. Mi volt e változás oka? Az első fontos ösztönzést az 1915-től szellőztetett német Mitteleuropa-tervek keltette félelem, nevezetesen a Rajnától a Dnyeperig és a Fekete-tengerig terjedő német–osztrák–magyar ellenőrzés alatt álló „nagyter” körvonalazódása adta. Az emigráns délszláv, cseh és lengyel politikusok, valamint brit és francia támogatóik ezt a kontinentális német hegemonia kialakulásának bizonyítékaként kezelték. Ugyanígy vélekedtek a szövetséges és semleges országok szabadkőműves szervezeteinek befolyásos vezetői, akik 1917. júniusi párizsi kongresszusokon álltak a Habsburg Birodalom „elnyomott nemzetiségeinek felszabadítása”, illetve saját államaikban való egyesítésük mellé.¹²

Mindehhez járult a második orosz forradalom, illetve a breszt-litovszki békekötés 1918 márciusában. A nyugati szövetségesek ezzel a békével egyrészt elveszítették legfontosabb keleti partnerüket, másrészt a valóságban is körvonalazódtak a Dnyeperig terjedő informális német birodalom kontúrjai. Kedvezőtlenül hatott a IV. Károllyal folytatott különbéketárgyalások botrányos zátonyra futása is 1918 áprilisában. Károlyt ez megalázó és Berlinnel szemben az addigiaknál is kiszolgáltatottabb helyzetbe hozta. Ez tükröződött a Monarchia és Németország közötti szoros gazdasági, politikai és katonai együttműködést előíró spai egyezményben, amelyet 1918. május 15-én írtak alá. Ezen utóbbi két eseményt Londonban, Párizsban és Washingtonban egyaránt úgy értelmezték, hogy a

Monarchia immár végérvényesen Németország járszalagjára került, és semmiképpen sem lesz képes betölteni a jövőben azt a kiegyensúlyozó szerepet, amelyre sokan még 1916–1917-ben is alkalmasnak vélték. 1918 tavaszától az antanthatalmak politikusai ezért többé már nem arról vitatkoztak, hogy megmarad-e a Monarchia vagy sem, hanem arról, hogy hol húzódjanak a birodalom helyén létrejövő új államok határai.¹³

Az 1918–1919-es forradalmak és a történelmi Magyarország felbomlása

■ A háborús vereség következményeit és saját tehetetlenségét felmérve október 23-án a Wekerle-kormány lemondott. Másnap a Piave mellett sikeres olasz offenzíva kezdődött, amelynek következtében néhány közös ezred fellázadt. A radikális ellenzék pártjai ebben a helyzetben döntöttek úgy, hogy létrehozzák a nemzet alternatív tanácskozó és irányító testületét, a Magyar Nemzeti Tanácsot. Ez 1918. október 23-ról 24-re virradó éjjel alakult meg Károlyi Mihály vezetésével. A testület 12 pontos kiáltványa követelte a háború azonnali befejezését, az ország függetlenségének megteremtését, mélyreható demokratikus reformok bevezetését s a nemzetiségekkel való megbékélést az ország területi integritásának sérelme nélkül. Az október 31-én megalakult Károlyi-kormánynak ugyanez lett a programja.¹⁴

A kormányzat első jelentős lépése egy katonai konvenció megkötése volt a balkáni francia haderő parancsnokával, Franchet d'Esperey tábornokkal november 13-án. A 18 pontos szerződés előírta, hogy a magyar kormány köteles kiüríteni a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi és bánági területeket, továbbá a Szedged–Baja–Pécs–Varasd vonalától délre eső vidékeket.¹⁵ A Károlyi-kormány mindezt átmeneti megoldásként fogta fel, s bízott benne, hogy a végleges rendezést jelentő békeszerződés nemcsak az ország szuverenitását fogja szavatolni, hanem a határkérdésben is méltányosságra törekszik majd. A fegyveres honvédelem lehetőségét ezért elvetette, s az új, magyar nemzeti alapon szerveződő hadsereg gyors megszervezésével késlekedett.

A szerződés aláírását követő napokban a szerb–francia, illetve a román haderő gyorsan birtokba vette a demarkációs vonalától keletre és délre eső területeket, s ezzel egy időben az első cseh légiók is megjelentek Felső-Magyarország szlovákok lakta nyugati övezetében. A nemzetiségi lakosság képviselőivel való esetleges megegyezés esélyeit, amelyet a kormány alapvető feladatának tartott, ez a körülmény jelentősen rontotta. Jászi Oszkár november 13–14-i aradi javaslatait Erdély kantonizálására a Román Nemzeti Tanács elutasította. December 1-jei gyulafehérvári gyűlésükön a románok kimondták egyesülésüket a királysággal. A következő nap a román hadsereg átlépte a Belgrádban kijelölt demarkációs vonalat, s megkezdte az 1916-os bukaresti szerződésben neki ígért területek bekebelezését. Karácsonyra elérték Kolozsvárt.¹⁶

Biztatóbban indultak a szlovákokkal folytatott tárgyalások. Egyik vezetőjük, Milan Hodža november végi budapesti megbeszélései során olyan demarkációs vonalban állapodott meg Jászival és Bartha Albert hadügyminiszterrel, amely nagyjából-egészében megfelelt a szlovák–magyar nyelvi választóvonalnak. Más szlovák vezetők és különösen Prága számára azonban elfogadhatatlan volt egy ilyen megoldás. Hodžát ezért dezavualták, s párizsi kapcsolataikat felhasználva elérték, hogy december 23-i jegyzékükben az antanthatalmak egy ettől jóval délebbre húzódó s lényegében a később megállapított politikai határral egyező demarkációs vonalat állapítsanak meg.¹⁷

A szerbekkel, akik november 25-i újvidéki gyűlésükön egyszerűen deklarálták a megszállt dél-magyarországi megyék csatlakozását Szerbiához, tárgyalásokra sem került sor. Lojalitást Magyarország iránt csak a szétszórtan élő németek s a legfejletlenebb nemzetiségnek számító ruszinok egyik irányzata mutattak.

Erdély, a Felvidék és Délvidék de facto elvesztése a kormányt és a közvéleményt egyaránt mélységes megdöbbenéssel töltötte el. Az előrenyomuló s részben már a demarkációs vonalakat is átlépő ellenség feltartóztatására átfogó intézkedés ugyanakkor nem történt. Károlyi és környezete úgy gondolta, hogy egy szervezett katonai ellenállás rontaná Magyarország esélyeit a békekonferencián. A részben spontán jellegű felvidéki ellenállás és az Erdélyben szerveződő székely különítmény, amely állandóan visszavonulva időnként harcba bocsátkozott a románokkal, ezért csak korlátozott támogatásban részesült. Így egyre nagyobb területek kerültek idegen uralom alá.

A cseh légiókkal és a román hadsereggel szembeni szervezett fellépésre Károlyi csak 1919 elején szánta el magát. Pacifista és a győztesek jóindulatára építő politikájának módosítására a Párizsban ülésző békekonferencia február 26-i döntése szolgáltatta az utolsó lökést, amelyet március 20-án kapott kézhez a szövetségeseket Budapesten képviselő Vix francia alezredestől. Ez azt tartalmazta, hogy a román csapatok a Szatmárnémeti–Nagykároly–Nagyvárad–Arad-vonalig nyomulhatnak előre, ettől nyugatra pedig egy olyan semleges zóna létesül, amelybe Debrecen, Békéscsaba, Hódmezővásárhely és Szeged is beleesett volna. A jegyzéket Károlyi 21-én visszautasította, s azt tervezte, hogy Szovjet-Oroszországra támaszkodva meghirdeti a nemzeti ellenállást, s a külpolitikai fordulat belpolitikai alátámasztása céljából – megmaradva államfőnek – szociáldemokrata politikusokból álló kormányt nevez ki. Számításába azonban hiba csúszott. A szociáldemokraták többsége ugyanis nem akart egyedül kormányt alakítani, s ezért 21-én délután Károlyi háta mögött megegyezett a Gyűjtőfogházban őrzött kommunista vezetőkkel a hatalom közös átvételéről. Március 22-én reggelre Budapest házain így már vörös zászlókat lobogtatott a szél, s öles plakátok adták hírül, hogy Magyarországon a „proletariátus” vette át a hatalmat.¹⁸

A proletárdiktatúra magyarországi győzelme a környező államokat és a Párizsban ülésző békekonferenciát egyaránt meglepte, sőt kissé meg is rettentette. Attól tartottak, hogy a forradalom nem áll meg a Duna mentén, hanem a bolsevisták feltevése és reményei szerint továbbterjed nyugatra, s ott is szovjetrendszernek jönnek létre. Ezért hozzájárultak a Tanácsköztársaság elleni katonai támadáshoz.

A hadseregszervezés elmulasztása miatt a Tanácsköztársaság mintegy 30-40 ezer fős hadsereget örökölt a polgári demokratikus rendszertől. Ez a létszám az elrendelt behívások és toborzások következtében 1919 áprilisára pedig 56 ezerre nőtt. A román hadsereg azonban még így is többszörös erőfölénnyel rendelkezett, s alig két hétig tartó harcokban május 1-jére az egész Tiszántúlt elfoglalta. A magyar erők gyengeségét és lekötöttségét kihasználva április 26-án átlépték a demarkációs vonalat a cseh alakulatok is, s néhány nap alatt megszállták Munkácsot, Sátoraljaújhelyt és a miskolci iparvidék jelentős részét. A francia és a szerb haderő ugyanezekben a napokban Makót és Hódmezővásárhelyt vette birtokba.

A fenyegető vég elkerülése érdekében a Forradalmi Kormányzótanács április 20-án fegyverbe szólította a budapesti és vidéki munkásságot, s országsszerte toborzógyűléseket szervezett. A Vörös Hadsereg létszáma így egy-két hét alatt megduplázódott, s május közepére megközelítette a 120 ezer főt. A jelentkezők zömét tiszántúli menekültek, vihsarkari szegényparasztok, munkanélküliek, lelkes fiatalok és a külön zászlóaljokba szervezett budapesti munkások tették ki. Szép számmal jelentkeztek a hivatásos tisztek és altisztek, valamint a forradalom országos és helyi vezetői közül is. „Abban, hogy ősi földünket nem engedjük, találkozhatik a kommunista a nacionalistával” – adott magyarázatot e kissé különös helyzetre egy vidéki újságíró.¹⁹

Szórványos összeütközések után az újjászervezett Vörös Hadsereg május 20-án indította meg általános ellentámadását az északi fronton. A katonák lelkesedésének és a szakszerű irányításnak köszönhetően az északi hadjárat meglepő sikereket hozott. A támadó ékek alig három hét leforgása alatt nyugaton a Garam völgyéig, északon pedig a Besztercebánya–Rozsnyó–Bártfa-vonalig hatoltak. Magyar támogatással 1919. június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.

A magyar katonai sikerekre a békekonferencia június 13-án azzal válaszolt, hogy román és csehszlovák viszonylatban közölte Magyarország végleges határait. Egyben követelte a visszafoglalt északi területek kiürítését, amelynek fejében ígéretet tett a Tiszántúl átadására. A forradalmi vezérkar több napon át vitatta az ultimátumra adandó választ. A többség, beleértve a kommunisták jó részét és a katonai vezetőket is, ellenezte a visszavonulást. Kun Béla azonban – a hátszág egyre inkább ellenforradalmi hangulatára hivatkozva – a diktátum elfogadását ajánlotta, s végül az ő álláspontja diadalmaskodott.

A június végi visszavonulás után a Tanácsköztársaság kísérletet tett meggyengült bázisának megerősítésére. Kun és társai ezért döntöttek úgy,

hogy megkísérlik a Tiszántúl felszabadítását. Az offenzíva azonban, amely július 20-án indult, néhány napon belül összeomlott. A Vörös Hadsereg visszavonult, s alakulatai kezdtek felbomlani. Az üldöző román csapatok július 30-án Szolnok térségében átkeltek a Tiszán, s ezzel megnyílt előttük az út a főváros felé.²⁰

A reménytelen helyzettel számot vetve a Forradalmi Kormányzótanács augusztus 1-jén lemondott, s átadta a hatalmat egy mérsékelt szociáldemokrata politikusokból alakult kormánynak. A Peidl-kormány azonban mindössze egy hétig maradt hivatalban. Lemondatása után a Friedrich István vezette jobboldali kabinet vette át a kormányhatalmat, miközben az ország nagy részét a román hadsereg ellenőrizte, a Dunántúl déli részén pedig a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg rendezkedett be. Ilyen körülmények között érkezett meg végre Párizsból a meghívólevél: Magyarország küldje el delegációját a munkáját lassan már befejező békekonferenciára.

A magyar békeszerződés tervezete, amelyről elvileg tárgyalni kellett volna, ekkor már több hónapja készen állt. A leendő magyar határokat a konferencia területi albizottságai állapították meg 1919 február–márciusában. A konferencia legfelsőbb szervei ezeket az előterjesztéseket 1919 május–júniusában kisebb viták után, de érdemi változtatás nélkül hagyták jóvá. Ez alól egyetlen jelentős kivétel volt: az osztrák–magyar határ. Erről csak 1919. július 10–11-én döntöttek. Az új határok a győztes nagyhatalmak méltányosabb elképzelései és a szövetséges, illetve szövetségesként elismert utódállamok túlzó követelései közötti kompromisszumok eredményeként alakultak ki. Ebből adódott, hogy az alapelveként meghirdetett nemzetiségi elvet számos esetben alárendelték a stratégiai, gazdasági és egyéb szempontoknak, s Magyarország új határai így azokon a szakaszokon sem feleltek meg a nemzetiségi választóvonalaknak, ahol minden nehézség és komplikáció nélkül megfeleltethetők lettek volna.

■ JEGYZETEK

1. Lásd ezekre Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó, Bp., 2010.
2. Robert A. Kann: *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 1977. 603–608.
3. Edvard Beneš: *Le problème autrichien et la question tchèque*. V. Giard & E. Brière, Paris, 1908, 299–301.
4. Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Bp., 2007³. 14–27.
5. Kemény G. Gábor: *A magyar nemzetiségi kérdés története*. I. rész. Gergely R. R.T. Bp., 1947. 106–168.
6. Oskar Kokoschka: *Életem*. Gondolat, Bp., 1974. 30–32.
7. Ivo Banac: *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*. Cornell University Press, Ithaca–London, 1993. 116.
8. René Albrecht-Carrié: *Italy at the Paris Peace Conference*. Hamden, Connecticut, 1966². 3–34.
9. Romsics Ignác: *Erdély elvesztése*. Helikon Kiadó, Bp., 2018. 63–84.
10. Zbyněk A. B. Zeman: *The Break-up of the Habsburg Empire. A Study in National and Social Revolution*. Oxford University Press, London – New York, 1961. 126.
11. Public Record Office, London. Foreign Office 371/2244. 4404.

12. Fejtő Ferenc: *Requiem egy hajdanvolt birodalomért*. Minerva, Atlantisz, Medvetánc, Bp., 1990. 323–327.
13. Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*, i.m. 24–33.
14. Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999*. I. Osiris Kiadó, Bp., 2000. 63–65.
15. Uo. 67–68.
16. Romsics Ignác: *Erdély elvesztése*, i. m. 107–164.
17. Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1995. 216–221.
18. Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történelmi szöveggyűjtemény*, i. m., I. 86–89.
19. *Czegléd*, 1919. márc. 23–24. Vö. Révész Tamás. *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Bp., 2019. 175–218.
20. Uo. 218–243.

